

ERMENİ ALFABESİ İLE YAZILI GREGORYEN ATASÖZLERİ KİTABI

GREGORIAN PROVERB BOOK WRITTEN IN ARMENIAN ALPHABET
КНИГА ГРЕГОРЯНСКИХ ПОСЛОВИЦ С АРМЯНСКОМ АЛФАВИТОМ

Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK*

ÖZET

Gregoryan Kıpçaklar bugünkü Ukrayna'nın Kamanetsk Podolsk bölgesinde yaşamışlar ve Ermeni alfabesi ile kendi dillerinde ürünler vermişlerdir. A. Merx bu ürünlerden faydalanarak bir atasözleri kitapçığı yayınlamıştır. Bu kitapta yer alan atasözlerinin bir kısmı ile Anadolu sahasında kullanılan atasözlerini karşılıklı ve yorumsuz olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Gregoryan, Kıpçak, atasözü, Ermeni, alfabe.

ABSTRACT

Gregorian Kipchak's have lived in the Kamanetsk Podolsk region of Ukraine and they've formed literary outputs in Armenian alphabet. By utilizing these literature outputs, A. Merx has published a proverb booklet. In this study, some of the proverbs which can be found in the booklet and the proverbs which are common in Anatolian region presented by comparatively and without comments.

Key Words:

Gregorian, Kipchak, proverb, Armenian, alphabet

РЕЗЮМЕ

Грегориан-кипчаки проживали в Каменецк Подольском регионе сегодняшней Украине и сочинили произведения на родном языке с армянскими буквами. А.Меркс воспользовавшись этими произведениями издал книгу пословиц. Представляются сопоставление между образцами пословиц, выбранными по этой книге и пословиц распространённые в арене Анатоли.

Ключевые Слова:

Григорианский, Кипчак, пословицы, армян, алфавит.

* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ardahan/TÜRKİYE

Gregoryen Kıpçaklar ve onların dil yadigârları üzerine bir kitap, iki tebliğ ve iki de makale yayınlamıştık (Altınkaynak 2006, 2007, 2008). Pek çok öğrencimize de bu konuda lisans tezi veya bitirme ödevi olarak bu metinlerin çevirisini yaptırmıştık¹. Elimizde olan ve Gregoryan Kıpçaklara mahsus bu metinlerin büyük bölümünü Deşt-i Kıpçak Enstitüsü müdürü ve akademisyen Türkolog Aleksandr Garkavets'in koleksiyonundan ve Ukrayna'da çalıştığımız sırada arşivlerden temin etmiştik.

Değişik kaynaklarda II. Dünya Harbi sırasında yandığı veya ortadan kaybolduğu söylenen bu metinleri, Gregoryen mezhebini seçmiş Kıpçak Türkleri meydana getirmiştir. Gregoryen Kıpçaklar bugünkü Ukrayna'na topraklarında kalan Kamenetsk – Podolsk Bölgesinde yerleşiktirler.

Gregoryen Kıpçaklara mahsus dil yadigârlarının hemen hemen tamamını yayına hazırlayarak sunan ve bu sayede Türkoloji ilmine büyük emeği geçen Garkavets'in çalışmaları her türlü takdirin üstündedir.

Gregoryan Kıpçak Türkçesine Türkiye'de genellikle Ermeni Kıpçakçası denmekte olup, bu terimin yanlışlığını daha önceki bir gazete makalesinde neşretmiş ve bu Türkçenin Gregoryan Kıpçak Türkçesi terimi halinde kullanılması gerektiğini ve gerekçelerini yazmıştık (Altınkaynak 2008). Aynı konuda Gülnisa Aynakulova'nın da bir makalesi yayınlanmıştır (Aynakulova 2010). Kullanılan alfabeye bakarak bir dilin adı verilemez. Hıristiyanlaşan ve Gregoryen mezhebini seçen Kıpçakların bu dine girdikten sonra kutsal alfabeği kullandıkları ama dillerini değiştirmedikleri kesindir. Her Ermeni alfabesi kullanan Ermeni değildir.

Sizlere sunduğumuz ve aşağıda listelenmiş olarak verilen atasözleri diğer Türk topluluklarınca da çok sık kullanılan ve bilinen atasözleridir. Hemen hemen hepsi de Anadolu Türklerinde olduğu gibi, diğer Türk coğrafyalarında da kullanılan atasözü ve deyimlerin, hatta bazen vecizelerin Ermeni Kıpçakçası denilen Gregoryan Kıpçak Türkçesinde ve Gregoryan Kıpçaklar arasında kullanılmaktadır. Nüansları ise bazı mahalli kelimelerin ve ağız özelliklerinin kabul edilebilir ölçüde kullanılmasıdır.

1877 Yılında, Gregoryen Kıpçaklara ait atasözleri ve deyimlerin bir kısmı A. Merx tarafından Almancaya çevirisi ile birlikte, Türkçesi Ermeni Alfabeli, Almancaya çevirisi Latin alfabesiyle yayınlanmıştır (Merx, 1877). Kitap, Aziz Lazarus Adası'ndaki Ermeni Papazlar Kongresinin matbaasında basılmıştır. 1877 yılında basılan bu kitap, Ege Üniversitesinden Prof. Dr. Zeki Kaymaz tarafından temin edilmiş olup, görme imkânına da bu sayede kavuştuk. Kitabın içinde toplam 355 adet atasözü, deyim ve vecize vardır. Almancaya bu atasözlerini çeviren Merx, bazı kavramları tamamıyla çevirememiş olsa da çevirisinde başarılıdır.

Merx, bu materyalleri herhangi bir tasnife tabi tutmadan hazırlamıştır. Kalıp ifadelerin kitapta yer almasında herhangi bir tasnif kullanmamıştır. Tamamı 82 sayfa olan kitabın baş veya son tarafında konu ile ilgili hiçbir açıklama da yoktur.

Merx, atasözü, deyim ve vecizeleri toplu olarak atasözü diye kabul etmiş gözükmektedir. Mesela Mevlana'dan "Kusursuz dost arayan dostsuz kalır (237)", sözü "Kassaba yağ kaggısı kesige can (139)" gibi deyimini bunlar arasında gösterilebilir. (cümle sonlarındaki numaralar Merx'in kitabındaki madde numaralarıdır.) Yine öyle sanıyoruz ki, henüz o dönemlerde Ermeni Kıpçakçası diye bir terim bulunmadığından Merx bu kitaba "Türkçe Atasözleri" adını vermiştir.

Kitabın her sayfalarında ortalama 5 adet materyal bulunmaktadır. Bu kitapta yer alan ve Türkiye Türkçesinde de kullanılan 76 adet deyim atasözü ve vecizeyi Türkiye Türkçesine çevrilmiş olarak aşağıda kitabın orijinal sayfalarından örneklerle veriyoruz. Merx'in kitabından alınan örnekleri, önce Türkiye Türkçesi ile verip, daha sonra Gregoryan Kıpçaklara ait atasözlerini, ikisinin arasına taksim işareti koyarak gösterdik. Bu metinlerin sonuna da, kullanılan metnin kitaptaki sıra numarasını koyduk. Merx'in bu kitabının atasözleri üzerine çalışanlara ve mukayeseli çalışma yapanlara iyi bir kaynak olacağını düşünüyoruz.

1. Kızını dövmeyen dizini döver./ Kızını dügmegen dizini düger.
2. Denize düşen yılanı sarılır. / Denize dişen² yılanı sarılır.
3. Anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna az. / Alana sivrisinek sazdır almayana davul azdır.
4. Dilin kemiği yoktur./ Dilin kemigi yok, süyler (6)
5. Ak akçe kara gün içindir. / Ak akçe³ kara gün isindir. (9)
6. Keskin sirke küpüne zarar verir. / Sarb sirke kabına zarardır. (13)
7. Kör kuşun yuvasını Tanrı yapar. / Kör kuşun yuvasını Tanrı yapar. (14)
8. Kendi düşen ağlamaz. / Kendinden dişen ağlamaz. (17)
9. El ile gelen düğün bayram. /Alem ilen olan digin bayramdır. (18)
10. Her kuşun eti yenmez. / Her kuşun eti yenmes. (21)
11. Ölüye giden ağlar. / Ölüge gidende ağlaşlar. (25)
12. Kaçan balık büyük olur. / Kaşan balık beyik olur. (27)
13. Az veren candan verir. / Az veren candan verir. (29)
14. Gökten ne yağdı da yer kabul etmedi./ Gögden ne yağmıs ki yer kabul etmesin (31)
15. Akıl yaşta değil baştadır. / Akıl yaşta degil bastadır. (33)
16. Mum dibine ısıklık vermez. / Mun kendine ısıklık vermez. (37)
17. Üzüm üzüme baka baka kararır. / Üzim üzime bakarak karalır. (43)

18. Vakitsiz öten horozun boynunu keserler. / Vakitsiz öten horozun boynunu keserler. (48)
19. Deveden büyük fil var. / Deveden büyük fil var. (56)
20. Araba kırıldı mı, yol gösteren çok olur. / Araba kırıldıktan sonra yol kösteren çok olur. (57)
21. Acı patlicanı kırağı çalmaz. / Açı patlıcana kırağı salmaz (59)
22. Her horoz kendi çöplüğünde öter. / Her horoz kendi söpliginde öter. (65)
23. İki el bir baş içindir. / İki el bir baş isindir. (68)
24. Yiyen bilmez, doğrayan bilir. / Yegen bilmez dogragan bilir. (75)
25. Kurt tüyünü değişir, huyunu değişmez. / Kurd tügünü değisir guyunu değismez. (76)
26. Sinek küçük ama mide bulandırır. / Sinek nedir lakin adamın midisini bulandırır. (80)
27. Leyleğin ömrü laklak ile geçer. / Leglegin ömrü lak lak ile geçer. (87)
28. Kazan kazana dibin kara, seninki benden karadır der. Kazan kazana dibin karadır demis. (88)
29. Tilkinin dönüp dolaşacağı yer kürkçü dükkanı. / Tilkinin gidecegi kürkçü dükkanı. (92)
30. Dost başa bakar düşman ayağa. / Dost başa bakar düsman agaga. / (99)
31. Balık baştan kokar. / Balık başdan kokar. (100)
32. Parayı veren düdüğü çalar. / Parayı veren düdüğü salar. (104)
33. Ne ekersen onu biçersin. Her ne ekersen onu bigersin. (117)
34. Her koyun kendi bacağından asılır. / Her kogunu kendi bagazından asarlar. (118)
35. Tok açın halinden anlamaz / Tok agın halinden ne agnar. (123)
36. Demir tavında dövülür. / Demiri tavında dögerler. (138)
37. Koyunun can derdi, kasabın et. / Kassaba yağ kaggısı kesige can. (139)
38. Minareyi çalan kılıfını hazırlar. / Minaregi salan kılıfını hazır eder. (144)
39. İştten artmaz dişten artar. / İsten artmas disden artar. (148)
40. Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur. / Dag daga kavusmaz insan insana kavusur. (149)

41. Adı çıkacağına canı çıksın. / Adı sıkagazna gözü sıksın. (151)
42. Kenarına bak bezini al anasına bak kızını al. / Kenarına bak bezini al anasına bak kızını al. (155)
43. Bedava sirke baldan tatlıdır. / Müft sirke baldan tatlıdır. (156)
44. Olmayacak işe amin denmez./ Kabul olunmaz duvaga amin denilmez. (164)
45. Bir elin nesi var, iki elin sesi var. / Bir el ses vermez. (175)
46. Haydan gelen huya gider. / Haydan gelen huya gider. (176)
47. Su testisi su yolunda kırılır. / Su bardağı su yolunda kırılır (177)
48. Akıllı evladın var neylersin malı, akılsız evladın var yine neylersin malı. / Akıllı evladın var ise neynersin malı akılsız evladın var ise gene neynersin malı. (182)
49. Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz. / Aza kanagat et ki sokı bulasın. (188)
50. Az tamah çok ziyan getirir. / Az tamah sok zian getirir. (192)
51. Az sadaka çok kazayı def eder. / Az sadaka sok kazayı def eder. (193)
52. Az veren candan, çok veren maldan verir. / Az veren candan verir sok veren maldan verir. (194)
53. Azını bilmeyen, çoğunu bilmez. / Azını bilmeyen çoğunu hiç bilmez. (195)
54. Allah bir kapıyı kaparsa birini açar./ Allah bir kapuyu kaparsa birini açar. (206)
55. Alma mazlumun ahını. / Alma zalimin ahını gökden endirir sahinı. (210)
56. Ağlamayan çocuğa meme vermezler. / Ağlamagan cocuga süd vermezler. (213)
57. Kanı kan ile yıkanmazlar. / Kanı kan ile unmazlar kanı su ile unarlar. (221)
58. Kavgada yumruk sayılmaz. / Kavgada yumrug sayılmaz. (230)
59. Kusursuz dost arayan dostsuz kalır. / Kusursuz dost arayan dostsuz kalır. (237)
60. Korkak bezirgan ne kar eder ne zarar. / Korkak bezirgan ne kar eder ne zarar. (241)
61. Korkulu düş görmekten uyanık kalmak iyidir. / Korkulu düş görmeden ise uyanık durmasa eyidir. (242)
62. Yılanın kuyruguna basma. /Yatan yılanın kugruguna basma. (243)

63. Yalancının evi yanmış kimse inanmamış. / Yalancının evi yanmış kimse inanmamış. (245)
64. Yavru kusun yuvasını Tanrı yapar. / Yavru kusun yuvasını yapan Allah'tır. (248)
65. Rahvan at yemini kendi arttırır. / Yürük at kendi yemini arttırır. (266)
66. Arkadaşını söyle kim oldugunu söyleyim. / Eger kişiyi tanımak istersen ahbabın kimdir diye suval eyle. (277)
67. Ölmüş koyun kurttan korkmaz. / Ölmüş koyun kurddan korkmaz. (283)
68. Isıracak köpek dişini göstermez. / Isırgan köpek dişini göstermez. (288)
69. İki gönül bir olursa samanlık seyran olur. / İki gönül bir olduktan sonra samanlık seyran zefk yeri olur. (311)
70. Her gecenin bir sabahı, her kışın bir yazı olur. / Her gecenin bir gündüzü var her kışın bir yazı olur. (322)
71. Meyveli ağacı taşlarlar. / Meyvesiz ağaca taş atmazlar. (325)
72. Davulun sesi uzaktan kulağa hoş gelir. / Uzakdan davulun sesi tatlı gelir. (328)
73. Tencere yuvarlandı kapağını buldu. / Bardak yuvarlandı kapagını bulur. (332)
74. Bıçak yarası geçer dil yarası geçmez. / Bisak yarası geser dil yarası gesmez. (334)
75. Ateş olmayan yerden duman tütmez. / Dumansız alef olmaz. (352)
76. Damla damla göl olur. / Damla damla göl olur. (353)

NOTLAR

¹ Bu tezlerin tamamı Giresun Üniversitesi, TDE Bölümü öğrencileri tarafından hazırlanmış ve ilgili bölümün ve üniversitenin kütüphanesinde bulunmaktadır.

² Ermeni alfabesinde “ş” harfi olmadığından “ş” sesi “s” harfi ile gösterilmektedir.

³ Ermeni alfabesinde “ç” harfi bulunmadığından, “ç” sesi bazen “s”, bazen “z” harfi ile gösterilmektedir.

KAYNAKLAR

MERX A. (1877), *Türkische Sprichwörter Ins Deutsche Übersetzt Von*, Venedik.

- GARKAVETS Aleksandr (2002), **Kıpçakskoye Naslediye Pismennoye I.**,
Almatı.
- GARKAVETS Aleksandr (2007) **Kıpçakskoye Naslediye Pismennoye II.**,
Almatı.
- ALTINKAYNAK Erdoğan (2004) Gregoryan Kıpçak Metinleri, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S. 4.
- ALTINKAYNAK Erdoğan (2006), **Gregoryan Kıpçak Dil Yadigarları**, İstanbul.
- ALTINKAYNAK Erdoğan (2008), Ermeni Kıpçakçası mı Gregoryan Kıpçak Türkçesi mi, **Ufuk Ötesi**, S.79.
- ALTINKAYNAK Erdoğan (2006) Örnekleri ile Gregoryan Kıpçak Metinleri, **Erciyes Üniversitesi Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu (EUSAS-1), Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatı: Türk-Ermeni İlişkileri Örneği, 20-22 Nisan 2006**, Kayseri.
- AYNAKULOVA Gülnisa (2010), Ermeni Kıpçaklar mı Gregoryan Kıpçaklar mı, **Milli Folklor**, Ankara, 114 – 126)

